

Сравнителните образци при почерковите изследвания

Людмил Георгиев

Comparative samples in handwriting examination. This paper discusses the legal and practical problems related to the use of comparative samples in making identification handwriting examinations in criminal and civil proceedings. The author has made an up-to-date analysis on the topic based on his practical experience and the existing legislation in Bulgaria

Key words: forensic science; handwriting examination; signatures examination; identification handwriting examinations; comparative samples; forensic experts.

Lyudmil Gueorguiev, Ph.D.

ВЪВЕДЕНИЕ:

Съдебните експертизи и в частност почерковите изследвания са способ за доказване както по смисъла на Наказателно-процесуалния кодекс /НПК/, така и в контекста на гражданско-процесуалния кодекс /ГПК/. Този вид криминалистически изследвания /и особено в идентификационния им аспект/ са сред най-често назначаваните, както при досъдебните и съдебните разследвания по наказателни дела, така и при гражданските дела. Изготвянето на една почеркова експертиза не е елементарен, а сложен процес. От една страна се изисква добра професионална подготовка на съответното вещо лице, а от друга – използването на съвременни методики, технически средства и способности. За обективността на заключението безспорно влияят и материалите – обекти на експертната /в зависимост от това дали са в оригинал или копия на оригиналите/ и най-вече така наречените сравнителни образци.

ИЗЛОЖЕНИЕ:

Принципно условията и редът за извършване на съдебни експертизи са регламентирани в раздел III “Експертиза” от глава XIV “Способи на доказване” на НПК. Почерковата експертиза не е от задължителните по смисъла на чл. 144, ал.2 от НПК и се назначава в случаи, когато е необходимо изясняване на някои обстоятелства по делото. [2] Възлагането ѝ се извършва чрез постановление от органа на досъдебното производство или чрез определение от съда. В акта за назначаване, възложителят следва да посочи и конкретизира обектите за изследване, да формулира задачите, а така също и да укаже какви сравнителни образци следва да използва вещото лице. Идентификационните експертизи, в това число и почерковите, изискват извършване на сравнителен анализ между обектите на изследването и съответните им сравнителни образци.

По своята същност сравнителният материал за почерковите /наричани още и графически/ изследвания, в зависимост от характера на поставените задачи се осигурява на /или от/ вещото лице под формата на свободни, на условно-свободни и на експериментални образци от ръкописни текстове /съответно на български или на чужд език/, подписи, ръкописно изписани числа.

В експертната практика се е утвърдило правилото, че така наречените **свободни образци** имат най-голяма стойност на достоверност и обективност при изследването. Този материал включва ръкописни текстове и подписи, изпълнени преди времето на инкриминирания /процесния/ документ, когато се предполага, че изпълнителят не е имал умисъл за внасяне на по-нататъшен етап на изменения в почерка си. Такива “източници” на свободни образци могат да бъдат: различни документи в трудови и кадрови досиета, попълнени на ръка и подписани от съответното лице, чийто почерк се изследва /заявления, молби, трудови договори и анекси към тях, заповеди/; лична кореспонденция; бележници и тетрадки; пенсионни преписки в Националния осигурителен институт /НОИ/; пенсионни картони в пощенски станции; държавни, съдебни и други архиви; фирмени и нотариални дела; финансови документи

/ордери, вносни бележки, бордера, спестовни книжки, договори с банкови институции, данъчни декларации и др./; нотариално заверени документи /нотариални актове, договори, декларации/; полицейската система “БДС” – “Български документи за самоличност” и подадените заявления за издаване на документи за самоличност; документи за самоличност – лична карта, задграничен паспорт, свидетелство за управление на МПС; военни и военно-отчетни книжки; кандидат студентски изпитни разработки и др. От значение е и периодът, в който датират тези документи. С оглед експертизата, препоръчително е сред свободните образци да има достатъчно и такива, създадени във време близко на изследваните обекти.

Условно-свободните сравнителни образци съдържащи ръкописни текстове и /или/ подписи в документи, обикновено са датирани след времето на създаването на изследваните обекти, но не и във връзка за целите на експертизата. Те подлежат на особен предварителен експертен анализ, преди да бъдат използвани за целите на идентификационното изследване, тъй като не е изключено в тях изпълнителят да е вложил стремеж за изопачаване на почерка си или на подписа. Такива сравнителни образци могат да бъдат ползвани например от различни документи в досъдебни производства и съдебни дела /наказателни и граждански/, като например: протоколи за разпити; за привличане в качеството на обвиняем и вземане на мярка за неотклонение; протокол за предявяване на досъдебното производство; договори за правна защита и съдействие; обяснения или други документи по делото, попълвани на ръка /или подписвани/; искиви молби; отговори на искиви молби; заверени като с “вярно с оригинала” документи по делото и др.

С най-ниска степен на експертна стойност или с най-голямо “недоверие” обикновено от специалистите се подхожда към **експерименталните образци**, особено ако случаите са такива, че лицето чийто подпис /почерк/ се изследва е заинтересовано обектите на експертизата /или документите/ да не произхождат от него. Практиката показва, че в много подобни случаи, лицето предоставящо сравнителни образци /съгласно изискванията на НПК/ освен, че може да вложи умишлено изменения в почерка си, но и да го промени неумишлено поради породен от ситуацията емоционален стрес. Експерименталните образци обикновено се вземат чрез протокол от органа - възложител на експертизата – разследващия полицай, следовател или от съда. В част от случаите това се прави и от вещото лице, което според нас е най-целесъобразно относно поставената задача. Това изземване на ръкописен текст и подписи може да стане при различни положения на тялото на лицето, което предоставя образците /в седнало положение, изправено, легнало, на стена, в МПС и пр./, както и върху различни повърхности, в зависимост от обстоятелствата около създаването на изследвания документ. Погрешна и порочна е възприетата практика от някои експерти, които показват инкриминирания подпис на лицето, от което се изисква сравнителен материал /в качеството му на заподозрян/ и му указват да се опита да положи подобни подписи. В подобни ситуации е възможно лицето по случайност /или в стремежа си да наподобява подписа-обект/ наистина да положи подписи-сравнителни образци с общи и частни признаци сходни на изследвания и това впоследствие да подведе вещото лице в извода му.

Изземването на ръкописен текст обикновено се извършва под диктовка на предварително подготвени текстове, по възможност с пишещ прибор, аналогичен на този, с който е написан процесния /инкриминиран/ текст или подпис. Необходимо е органът възложител на експертизата /или вещото лице/, преди изземването на сравнителен материал задължително да се убеди лично /чрез проверка на документ за самоличност/, че действително това е лицето, чийто почерк или подпис предстои да се изследва. /В документите за самоличност – лична карта, задграничен паспорт, свидетелство за управление на МПС също така следва да се обърне внимание на подписите, които в случая имат качеството на защита в документа/.

Текстовете, които се диктуват следва да съдържат аналогични думи с тези в изследвания документ. Така още по-добре биха се установили съвпадения /или различия/ в общите и в частните признаци на почерка. [1] При съмнения за изготвяне на документ с ръкописен текст чрез така наречената промяна на пишештата ръка, сравнителният материал следва да се взима от лицето като му се укаже да изписва текста първо с едната ръка, а след това и с другата. В случай че текстът е изписан изцяло /или частично/ ръкопечатно, редно е и сравнителните образци да бъдат изписвани по този начин. Сравнителни образци от ръкописни текстове могат да се използват и при сравнителни изследвания на подписи, когато те имат изцяло буквена или буквено-щрихова транскрипция. Когато се изземват подписи в качеството на сравнителен материал, следва да се укаже на лицето да положи подписа си във всичките му възможни варианти, които използва. /На практика много хора у нас имат различни варианти на подписите си, например разширен, съкратен, официален и пр./ За носител на експерименталните образци обикновено се използва специална, предварително подготвена бланка, но най-често бял или кариран лист.

Какво да бъде количеството на изземвания експериментален почерков материал /и подписи/ е най-добре да се прецени от вещото лице. Принципът следва да е, че колкото повече са сравнителните образци /в това число и експерименталните/, толкова по-задълбочено, обективно и категорично вещото лице би могло да направи своето заключение. Докато за подписите-обекти на експертизата, криминалистическите методики /и наложената практика/ изискват те задължително да се изследват в оригинал /с оглед на евентуално установяване на така наречените признаци на техническа подправка/, то това не е задължително за сравнителните образци. Разбира се, когато съществуват възможности сравнителните образци също да се изследват в оригинал, то следва да се предпочете тази им форма пред техните копия.

В своите изследвания обикновено вещите лица използват целия наличен сравнителен материал, предоставен от разследващия орган, от съда или от страните. Новият /допълнителен/ сравнителен материал, представян от едната или от двете страни /при гражданските дела/ трябва да се предостави с молба и негови копия до съда и на другата страна за запознаване. След това е редно възложителят на експертизата да определи и укаже точно кои от всички налични сравнителни материали да се използват /при гражданските дела обикновено това са неоспорваните и от двете страни/. Често пъти обаче съдът не може да вземе отношение по въпроса и обикновено указва да се ползва целият наличен сравнителен материал. Важно е да не се забравя също така, че вещите лица не са частни детективи и не следва да им се възлага издирването на сравнителните образци из различни институции /това е задължение на заинтересованите страни по делото/. Вещите лица са специалисти със специални знания и затова на тях следва да им се предоставят вече осигурени материали. По изключение и при необходимост, своевременно следва на вещите лица да се издават съдебни удостоверения за достъп до сравнителните образци, когато те са в институции и на места, от където не могат да се изнесат и трябва да се изследват на място /например в нотариални кантори, НОИ, пощенски клонове, полицейски служби и пр./. В този смисъл трябва да се има в предвид срокът за съхраняване на подобни документи в тези места, тъй като в последните години, поради редица причини той бе доста съкратен. Например, според сега действащите нормативни изисквания в НОИ, пенсионните преписки се съхраняват до 4 години след смъртта на лицето /или на негов родственик с право на наследствена пенсия/, след което се унищожават. След определен период също така се унищожават и пенсионните картони в пощенските клонове, заявления за издаване на документи, подадени в МВР и пр.

Методиката за почерковите експертизи изисква неговия предварителен анализ и преценка на достоверността му, неговата достатъчност, идентификационната му стойност и възможности относно изследване на писмено-двигателните навици на

лицето от което произхожда и в този смисъл оценка на основните качества на почерка – индивидуалност, устойчивост и вариантност.

На практика, по смисъла на НПК вещото лице получава от възлагащия експертната орган освен обектите за изследване и съответния сравнителен материал. В тези случаи, ако прецени, експертът може да използва или да изиска чрез възложителя и допълнителни образци, да ползва за целите на поставената задача допълнителни източници като материалите по досъдебното производство, полицейски информационни системи и др. Във връзка с експертните назначения по реда на ГПК /по гражданските дела/, вещите лица нямат право на подобни “самоинициативи”, а са длъжни да ползват в качеството на сравнителен материал, само представения от страните и указаният им от съда. Това “разминаване” в известна степен между изискванията по двата кодекса /НПК и ГПК/, на практика през последните години доведе и води до редица проблеми в експертната дейност. Така например, често пъти един и същ документ – обект на почерково изследване се явява инкриминиран по наказателно дело и в същото време – процесен по гражданско дело. По двата вида дела съответно се назначават различни вещи лица, в повечето случаи по наказателните производства – експерти, служители от системата на МВР, а по гражданските дела – вещи лица от списъчните състави на съда. Докато, в съответствие с НПК, едните имат разширени възможности за самоинициатива и достъп до всякаква документация, съдържаща разнообразни сравнителни образци, обикновено вторите са ограничени в това и се съобразяват само с указанията на страните по делото и съда. Основният метод, който вещите лица използват при тези експертизи е сравнителният графичен анализ и освен на методиките и на вътрешното си убеждение те се позовават основно на сравнителните материали, с които разполагат. Ето защо не са редки случаите, когато при изследване на подписи или почерци в един и същ документ се изготвят противоречиви заключения по наказателното и по гражданското дело. Оттук обикновено започват и неприятностите за двете групи експерти, допуснали различия в мненията си. Тъй като от експертното заключение по принцип винаги има една недоволна страна, за нея съответното мнение е изготвено “некомпетентно”, “непрофесионално”, от “заинтересован” и “поръчков” експерт. Докато за “доволната” страна, вещото лице “професионално”, “компетентно” и “обективно” е изпълнило задачата. Понякога при изготвено заключение, но след предоставяне на допълнителен сравнителен материал и при назначаване на повторна и /или/ колективна експертиза, вещото лице дало първоначалния отговор, може да промени заключението си.

В практиката има също така и немалко случаи, когато умишлено се “пробутва” и сравнителен материал, подготвен от същото лице /фалшификатор/, изготвило инкриминирания /процесен/ документ, като по този начин се цели заблуда на вещото лице. Затова, ако не могат да бъдат осигурени свободни сравнителни образци е желателно да се издирят или изискат сравнителни образци, които произхождат от различни източници (страните в процеса или ведомства и организации, с които е свързано лицето изпълнител на сравнителния материал).

В тази насока, предвид и различните интереси на съответната страна в процеса, /често пъти използване и като адвокатски трикове с цел протакане на делото/, срещу вещи лица по смисъла на чл. 291 ал. 1 от НК – за умишлено даване на невярно заключение, се завеждат жалби, прокурорски проверки, образуват се досъдебни и съдебни производства. Всичко това, разбира се, влияе негативно на работата на вещите лица и действа демотивиращо в усърдието им за по-нататъшна дейност.

В този смисъл на всички възложители на почеркови експертизи следва да е ясно, че добросъветният експерт дава обосновано заключение въз основа на предоставения му сравнителен материал и на вътрешното си убеждение. Дори и да има “разминаване” с мненията на други вещи лица, това не означава “умисъл” по смисъла на чл. 291 от НК. Още повече, че съдът не е длъжен да възприема заключението

на вещото лице, а го обсъжда заедно с другите доказателства по делото /чл. 202 от ГПК/.

Не е за подценяване и онагледяването на протокола за почерковата експертиза откъм използваните сравнителни образци. Няма законово изискване принципно регламентиращо онагледяването на заключението и в този смисъл всяко нещо лице самостоятелно преценява дали и в каква степен да го направи и как да го оформи. Безспорно е обаче, че фотографирането и онагледяването чрез илюстрациите на обектите на изследването – подписи и ръкописни текстове или на отделните фрагменти от тях, както и прилагането /според нас по възможност на целия използван сравнителен материал/ действа убедително, както на страните, така и на съда по време на изслушването и приемането на заключението. В известен смисъл може да се приеме, че онагледяването има и контролна функция, гарантираща обективността. От друга страна тези онагледявания /особено, ако са изчерпателни/ безспорно могат да се използват и от други вещи лица, подпомагайки ги, в случай че настоящата експертиза се оспорва и бъде назначена нова такава.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

Сравнителните образци при почерковите изследвания са ключът за изготвяне на обективно и безпристрастно експертно заключение. Въз основа на достоверния произход на свободните образци, от тяхното количество и качество и от правилното изготвяне на експерименталните образци се формира и вътрешното убеждение на вещото лице в процеса на последващото сравнително /идентификационно/ изследване.

ЛИТЕРАТУРА:

[1] Несторов Д. Ръководство за съдебно-почеркови експертизи с идентификационна цел. I част. Ведомствено издание, Полиграфическа база на МВР. С., 2010

[2] Тороманов Ив. /съставителство/ Назначаване на експертизи в досъдебното производство. Национална следствена служба. Полиграфическа база на МВР. С., 2004

За контакти:

Д-р Людмил Руменов Георгиев, вещо лице-криминалист, катедра "Публично-правни науки", Юридически факултет, Русенски университет "Ангел Кънчев", тел: 0889 / 440 786; 02/471 37 59, e-mail: ludmil_georgiev@abv.bg

Рецензенти:

Д-р Добрин Несторов - Научно-изследователски институт по криминалистика и криминология - МВР

Доц. д-р Веселин Симеонов – Академия на МВР